

da birçok makale yayımlandı. Ömrünün son yıllarını hastalıklarla geçiren Şehriyâr 18 Eylül 1988'de Tahran'da vefat etti; vasiyeti gereği cenazesi Tebriz'e götürülerek Makberetüşşuarâ adlı eski bir mezarlıkta defnedildi. İran hükümeti Şehriyâr için anıtmezar ve şiir günlerinin düzenlendiği bir kültür sitesi yaptırdı.

Eserleri. 1. *Heyder Baba'ya Salâm* (Tahran 1369 hş.). Yayımlı büyük ilgiyle karşılanan eser, şah rejiminin yok etmek istediği Azerbaycan Türklüğü'nün bilincini uyandırmış, var oluş mücadelesini yeniden başlatmıştır. Şehriyâr'a nazireler yazılmış, cevaplar, manzum mektuplar gelmeye başlamış, çok geçmeden eser Türkiye'de, Irak'ta, Kuzey Azerbaycan'da neşredilmiş, şairi hakkında yüzlerce makale kaleme alınmıştır. Böylece Şehriyâr Mektebi denilen bir ekol oluşmuştur. Şair için Bulud Karaçorlu Sehend'in yazdığı manzum mektup ve Şehriyâr'ın buna cevap olarak yazdığı "Sehendiyye", İran İslâm Devrimi'nden önce uygulanan yasak sebebiyle banda kaydedilerek halk arasında yayılmış ve büyük ilgi görmüştür. *Heyder Baba'ya Salâm*'dan Türkiye'de ilk defa Mehmed Emin Resulzâde söz etmiş ("Edebî Bir Hadise", *Türk Yurdu*, sy. 241 [1955], s. 607-613), Ahmet Ateş ilk ilmi neşirini gerçekleştirmiş (*Şehriyâr ve Haydar Baba'ya Selâm*, Ankara 1964), Muharrem Ergin metin neşri yanında mukayeseli bir dil çalışması yaparak (*Âzerî Türkçesi*, İstanbul 1971) eserin Türkiye'de geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını ve üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmasını sağlamıştır. *Heyder Baba'ya Salâm* Mirza Sâlih Hüseyinî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (Tahran 1368 hş.). 2. *Şehriyâr ve Heyder Baba'ya Mektuplar, Nazireler* (Tahran 1358 hş./1979). M. E. Ferzane bu eserde Şehriyâr'a yazılan nazireleri, mektupları, Şehriyâr'ın bunlara verdiği cevapların bir kısmını yayımlamıştır. 3. *Şehriyâr ve Azerbaycan Dilinde Eserleri* (Tebriz 1360 hş./1981). Yahyâ Seydâ'nın topladığı şiirlerin bazı açıklamalarla yapılan neşridir. 4. *Şehriyâr ve Bütün Türkçe Şiirleri* (nşr. Yusuf Gedikli, İstanbul 1990). 5. *Aman Ayrılık*. Şehriyâr'ın Kuzey Azerbaycan'da gazete ve dergilerde yayımlanan şiirlerinin Hermit Mehmedzâde ve Gulâm Hüseyin Bigdili (Bekdili) tarafından gerçekleştirilen yayımıdır (Bakü 1981). 6. *Üstad Şehriyâr'ın Azerbaycan Türkçesiyle Külliyyatı* (nşr. Asgar Ferdî, Tahran 1380/2001). 7. *Şehriyâr ve Şîr-i Türkî* (nşr. Ali Asgar Şiirdüst, Tahran 1383/2004). 8. *Eş'âr-ı Şehriyâr* (I-IV, Tahran

1335-1339 hş.). Şehriyâr'ın Farsça şiirlerini içerir. 9. *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şehriyâr* (I-V, Tahran 1328-1335 hş., 1949-1957). Şairin bizzat tashih ettiği Farsça şiirlerinin en iyi neşirlerinden biridir. Eserde Şehriyâr'ın biyografisi ve şiir sanatı hakkında makaleler de bulunmaktadır. 10. *Şehriyâr ve İnkılâb-ı İslâmî* (Tahran 1372 hş.). Asgar Ferdî'nin bir araya getirdiği İran devrimiyle ilgili Farsça şiirlerini içerir. 11. *Gülzâr-ı Cemâl* (Tahran 1379 hş.). On iki imama, Humeynî'ye ve onun rehberliğine dair Seyyid Rızâ Hoşgînâbî'nin topladığı Farsça şiirleridir. Şehriyâr'ın Farsça şiirlerinden seçmeler birçok defa yayımlanmıştır (Nahid Habîbî, *Kitâbşinâsî ve Fihrist-i Makâlât*).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Hüseyin Şehriyâr, *Türkî Divanı Külliyyatı*, Tahran 1369 hş.; a.mlf., *Seçilmiş Eserleri* (haz. N. Rizvan v.dğr.), Bakü 2000; *Bergüziye-i Eş'âr-ı Türkî ve Farsî-yi Üstâd Seyyid Mehmed Hüseyin Şehriyâr* (nşr. İsmâil Tâcbahş), Tebriz 1364 hş.; Höküme Billuri, *Mehmedhüseyin Şehriyâr*, Bakü 1984; *Şehriyâr Mateminde Eserler: Be Yâd-ı Şehriyâr* (haz. Mehmed Hüseyin Mübeyyin), Tebriz 1368 hş.; *Nâle-i Setâr Mecmû'a-i Makâlât der Bâre-i Üstâd Şehriyâr* (haz. Rahîm Çavuş Ekberî), Tebriz 1374 hş.; Yaşar Garayev, "Poeziyanın Araz Ağsı ve Yaddaşı: Şehriyâr", *Tarih: Yahundan ve Uzagdan*, Bakü 1996, s. 433-454; İsa Hebibbeyli, *Üstad Mehmedhüseyin Şehriyâr*, Bakü 1999; Bekir Nebiyev, *Şehriyâr Kelamının Vüs'eti*, Bakü 1998; Nahid Habibi Azad, *Kitâbşinâsî ve Fihrist-i Makâlât ve Eş'âr-ı Üstâd Seyyid Muhammed Hüseyin Şehriyâr*, Tahran 1377 hş.; Esmira Şükürova, M. Şehriyâr: *Heyatı, Mühiti ve Yaradıcılığı*, Bakü 1998; Yavuz Akpınar, "Şehriyâr'ın Türkiye'de Neşredilmemiş Bazı Türkçe Şiirleri", *EFAD*, sy. 11 (1979), s. 507-530; Bâkır Sadrî Nişâ, "Cilvehâ-yi Romanizm der Şîr-i Şehriyâr", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XLVIII/188, Tebriz 1382 hş., s. 133-156; Mümtaz Sarıççek, "Şehriyâr'a Selam Haydar Baba'ya Selâm'ın Ontolojik Tahlili", *Turkish Studies*, III/7 (2008), s. 580-591; Yusuf Gedikli, "Şehriyâr, Muhammed Hüseyin", *Yeni Türk İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, örnek fasikül, s. 129-130; J. T. P. de Bruijn, "Şahriyâr", *EI*² (İng.), IX, 220-221.

YAŞAR KARAYEV – YAVUZ AKPINAR

ŞEHİRİZÂDE MEHMET SAİD

(ö. 1178/1764)

Osmanlı biyografi yazarı ve tarihçi.

Hayatına dair çok az bilgi vardır. 1143'te (1730) İstanbul'da doğduğu, babasının 1125'te (1713) BaşdeFTER'da Damad Mehmed Paşa'nın mektupçusu olduğu ve İstanbul şehremini iken vefat ettiği bilinmektedir. Mehmed Said'in medrese tah-

silini tamamladıktan sonra çeşitli görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. *Nevpeydâ* adlı eserinde Sadrazam Köse Bâhir Mustafa Paşa'ya yazdığı methiyelere bakılırsa onun koruması altında meslek hayatında ilerlediği söylenebilir; ancak hangi görevlerde bulunduğu tesbit edilememektedir. Eserlerinde yer alan âyet, hadis, Arapça, Farsça, Türkçe atasözü ve şiirlerin çokluğu bu dillere ve dinî ilimlere vâkıf olduğunu düşündürmektedir. Şiir yazmada ve ebced hesabıyla tarih düşürmede mahir olan Şehriyârâde bu konudaki maharetini, "Nazm-ı târîhte kimse bana muâriz olamaz / Vâdi-i inşâda da inkâr olunmaz miknetim" sözleriyle ifade eder (*Târîh-i Nevpeydâ*, vr. 27^b). Ancak Şehriyârâde'nin asıl şöhreti on beşe yakın tarih ve biyografi kitabından gelir. Kâtib Çelebi'ye hayran olan, onu izleyen ve ondan her alanda faydalanan Mehmed Said'in eserlerinden bazılarının yalnızca isimleri bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Târîh-i Nevpeydâ* (*Kurretü'l-ebşâr fî netâyici't-tevârih ve'l-ahbâr, Nuhbe-i Saîdi*). Müellif nüshası Kahire'de Dârü'l-kütübî'l-kavmiyye'de bulunan eserin (nr. 192/3814, mikrofilm 61.938) diğer iki nüshası İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 3291) ve Konya İzzet Koyunoğlu (nr. 13.279) kütüphanelerinde kayıtlıdır. Bursalı Mehmed Tâhir ve Babinger bu üç nüshayı ayrı eserler zannetmişlerse de aralarında yalnız hacim ve muhteva farklılığı vardır. *Târîh-i Nevpeydâ* Zilkade 1169 (Ağustos 1756) tarihinde III. Osman'ın padişahlığı, Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın ikinci sadâreti ve Dürrizâde Mustafa Efendi'nin ilk şeyhülislâmlığı döneminde yazılmaya başlanmıştır. Nitekim bu üç şahsa çok ağıdalı ve uzunca şiirler ithaf edilmiştir. Mukaddimede belirtildiğine göre eser 301 yıllık bir zaman dilimini (699-1000/1299-1592) içine alacak şekilde planlanmıştır. Birçok cilt halinde tasarlanan kitabın "nice umûr-i garîbe ve vekâyi-i acîbe"yi padişahların saltanat sırasına göre içine alması, *Naîmâ Târîhi* modelinde ve halkın anlayabileceği bir üslûpla yazılması düşünülmüştür. Ancak günümüze ulaşan nüshalarından sadece Kahire'deki nüsha bir sonuç bölümü taşır. Diğer iki nüsha değişik zamanlarda sona ermektedir. Eserin, daha çok İbn Haldûn'un tarih teorilerinin Osmanlı Devleti'ne uygulanması niteliğinde ve gerçek bir tarihten ziyade mukaddime mahiyetinde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Müellif kitabın başında metodunu açıkladık-tan sonra Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ* ad-

lı eseri gibi faydalandığı kaynakların listesini verir. Bu arada kendisinin yazdığı birçok kitap bu listede yer alır. Şehrizâde Nâmâ ve Kâtib Çelebi'yi takip eder, onların biyografilerini verir. *Coğrafya-yı Kebîr*'de olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin eyalet, sancak ve şehirlerini sayar. Eserin en önemli yanı, Osmanlı padişahlarının başka hükümdarlarla karşılaştırılarak taşıdıkları özelliklerin belirtilmesidir. Müellife göre Osmanlı sülâlesinden kuruluşundan 1000 (1592) yılına kadar müstesna hükümdarlar çıkmıştır. Şehrizâde ilk kırk özelliği, Şâban Şifâi Efendi'nin *Fezâil-i Âl-i Osmân* adıyla tercüme ettiği Mer'î b. Yûsuf'un *Kalâ'idü'l-İkân fi fezâ'ili selâtini âli 'Osmân* adlı eserinden almıştır. Buna göre Osmanlı ailesi doğrudan Peygamber sülâlesinden gelmiştir, padişahların her biri asil doğduğu için hânedan kıyamete kadar devam edecektir. Bu devamlılığı sağlayan en önemli etken ise padişahların daha önceki devletlerin yaptığı gibi ülkelerini aile fertleri arasında paylaştırmamasıdır. Aynı şekilde iktidar kölelere, zorbalara, nâiblere ve kadınlara emanet edilmediği için Fetret devri hariç Osmanlı Devleti'nde büyük bunalımlar görülmemiştir. Devlete, saray ve orduya yönelik kanunların var oluşu da Osmanlılar'ın bir özelliğidir. Ayrıca devletin gelir ve giderleri kontrol edildiğinden maliye uzun zaman dengeli gitmiştir. Bununla birlikte müellif, kendi zamanında devlet adamlarının yolsuz davranışlarda bulunması yüzünden toplumun bozulduğunu söylemektedir. Şehrizâde eserini aynı zamanda padişahlara bir nasihat kitabı olarak düşünmüş, bunun için özellikle İbrâhim Müteferrika'nın *Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-ümem*'ini örnek almıştır. İbrâhim Müteferrika'nın devleti idare eden hükümdarların sahip olması gerektiğini söylediği on haslete (hazım, sabır, ülv-i himmet, meşveret, ibadet, şükür, rıza, tevekkül, af, merhamet) Şehrizâde "tebdîl-i kıyâfet"i de ilâve eder. Birçok bölümü devlet adamlarının taşınması gereken özelliklere ayrılmış olan kitapta sadrazamın, haris olmaması, vefakâr, akıllı, peşin fikirlerden uzak, şerefli, sabırlı, doğru sözlü, dindar, barış sever olması, ancak savaştan da kaçmaması gerektiğini vurgular. *Târîh-i Nevpeydâ*'nın dikkat çekici yanlarından biri de eserin tarih felsefesine ayrılan dördüncü bölümüdür. Kısmen Kâtib Çelebi'ye izâfe edilen, fakat gerçekte İbn Haldûn'dan alınan buradaki görüşlere göre insan kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan âciz toplumsal bir varlıktır, dola-

yısıyla hırs ve kıskançlıktan dolayı en kötü şeyleri yapabilecek bir yaratılıştadır. Kişiyi taşkınlıklardan korumak için onu idare edecek siyasî bir rejime ihtiyaç vardır. Şehrizâde, bütün siyasî rejimleri gözden geçirdikten sonra en iyi rejimin hilâfet olduğunu söyler. Hâkimiyeti halkın eline vermek ise en büyük hatadır. 2. *Gül-i Zibâ*. 1161'de (1748) yazılmış olup Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadikatü'l-vüzerâ* adlı eserinin zeylidir. III. Ahmed'in sadrazamı Nişancı Ahmed Paşa'dan I. Mahmud'un sadrazamı Said Mehmed Paşa'ya kadar otuz bir kişinin biyografisini içeren eserin çeşitli nüshaları vardır (meselâ bk. İÜ Ktp., TY, nr. 9826). 3. *Tuhfe-i Mustafaviyye fi Beyân-ı Kapudanân-ı Devlet-i Aliyye*. Kaptanıderyâ Şehsuvar oğlu Hacı Mustafa Paşa'nın isteği üzerine yazılan eserin bilinen tek nüshası müellif hattıyla Dârü'l-kütübü'l-kavmiyye'de bulunmaktadır (nr. 45/555; mikrofilm, nr. 11.743). 4. *Tâcü'l-kavânîn*. Başta Lutfi Paşa'nın *Âsafnâme*'si olmak üzere siyaset ve nasihat kitaplarından yararlanılarak hazırlanan eser I. Mahmud devri vezirlerinden Mehmed Paşa'ya takdim edilmiştir. Eserde padişahların âdâb ve hasletlerinden, vezir olcukların niteliklerinden, sefere çıkmanın usullerinden ve devlet hazinesinin her zaman dolu olması gerektiğinden söz edilir (TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2064). 5. *Zübdetü'l-ahbâr el-müteallika bi'l-bihâr*. Bir önceki eserin özeti niteliğindedir (İÜ Ktp., TY, nr. 2548). 6. *Zübdetü't-tevârih*. I. Mahmud dönemine kadar gelen bir dünya tarihidir (Dârü'l-kütübü'l-kavmiyye, nr. 181/2787 [müellif hattı]). 7. *Metnü't-tevârih*. Babinger, bu eserin *Târîh-i Nevpeydâ*'nın bir tür dizini olduğunu ve içinde müellifin otobiyografisinin yer aldığını söyler. Saint Petersburg Şarkiyat Enstitüsü'nde bulunduğu (nr. 59) bildirilen nüshanın kaybolduğu anlaşılmıştır. 8. *Gülşen-i Mülûk*. Osmanzâde Ahmed Tâib'in *Hadikatü'l-mülûk*'ünün kısa zeyli olup eserde yalnız III. Ahmed'den ve dönemindeki olaylarından söz edilir (TCYK, s. 701-704). 9. *Ravzatü'l-enfûs fi't-târîh*. Kâtib Çelebi'ye ait *Cihannümâ*'nın bir zeyli olan ve müsvedde halinde kalan eser Avrupa, Afrika ve Amerika kıtaları hakkında bilgiler içerir. Şehrizâde'nin *Târîh-i Nevpeydâ*'da kaydettiği diğer eserleri de şunlardır: *Ahsenü'l-meslûk fi Hadikatü'l-mülûk*, *Ravzatü's-selâtin* (şiir tarihine ve özellikle padişahların bu sanata katkılarına dairdir), *Târîh-i Düvel*, *Eşrefü't-tevârih*, *Usûlü'l-hikem*,

Fethu'l-hallâk, *Matlau'l-beyân fi'l-hayevân* (bir felsefe ve sosyoloji kitabı olarak nitelenmiştir), *Kılâdetü'l-fuzalâ*.

BİBLİYOGRAFYA :

Şehrizâde Mehmed Said, *Târîh-i Nevpeydâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 3291, vr. 27; *Şehrizâde Mehmed Said Efendi'nin Târîh-i Nevpeydâ Metni* (haz. Faruk Bilici, mezuniyet tezi, 1974), İÜ Ed. Fak. Tarih Seminer Ktp., nr. 700; *Osmanlı Müellifleri*, III, 75-76; TCYK, s. 696-704; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 332; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 411-412, 420, 598-599; Babinger (Üçok), s. 323-325; *Mu'cemû'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâtûli*, III, 1454-1455; Abdülkadir Özcan, "Hadikatü'l-vüzerâ", *DİA*, XV, 22.

FARUK BİLİCİ

ŞEHRİZOR

(شهرزور)

Kuzey Irak'ta tarihî bölge.

Şehrîzor (Şehrezûr, Şehrûzûr, Şehrîzol) Kuzey Irak'ta Cibâl bölgesinde verimli bir ovadır. Avraman dağ silsilesinin batı tarafında bulunan ova güneydoğudan İran'ın Avramânluhn yöresine, güneybatıdan Derbendihan'a, batıdan Süleymaniye topraklarına dayanır. Müslüman coğrafyacılar Erbil ile Hemedan arasında kalan, içinde üç şehirle köylerin yer aldığı bölgenin aynı adı taşıyan merkez şehrinin, Medâin'den Sâsânîler döneminde Mecûsîler'e ait tarihî âteşkedenin bulunduğu Şîz şehrine giden yolun orta kısmında, Şa'rân ve Zalm dağlarının yakınında Kısra Zûr b. Dahhâk veya Kubâd b. Frûz tarafından kurulduğunu ve iki şehir arasındaki yolun ortasında kaldığı için Nîmrâh (Nîmez-râh, Nîmez-rây) olarak isimlendirildiğini söyler. Ancak bazı araştırmacılar, bu şehrin tarihinin Asurlular dönemine kadar indiğini ve Aşurnasirpal devrinde (m.ö. 883-859) Lullu halkının yaşadığı Zamua idarî bölgesinin merkezi olduğunu kabul eder (*İA*, XI, 397).

Bağdat-Tebriz yolunun Avraman dağlarını aştığı geçidin yakınında yer alması Şehrîzor bölgesinin önemini arttırmıştır. Asurlular'dan sonra Bâbil, Pers, Makedon, Part ve Sâsânîler'in hâkimiyetinde kalan Şehrîzor ve çevresi Hz. Ömer zamanında Utbe b. Ferkad tarafından İslâm topraklarına katıldı. Hârûnürreşid'in hilâfetinin sonlarına kadar Musul'a bağlı kaldı, ardından Dâmegân ve Dârâbâd'la birlikte müstakil vilâyet haline getirildi. Şehrîzor ovasında bulunan ve günümüzde mevcut olmayan diğer iki şehir ise Şîz ile surla çevrili Duzdân idi. Duzdânlılar'ın, Tâlût'un Duzdânlı olduğunu ve kendilerinin onun so-